

„Mintha az ember hiányos öltözetben lépne ki egy színpadra”

Vannak olyan művészek, akik nevét kis túlzással nem lehet nem ismerni Magyarországon. Bereményi Géza is egy közülük. A 75 éves író meglehetősen részletesen idézte fel pályája pár jelentősebb fordulópontját és megengedett magának néhány határozott kritikát a saját és mások munkáiról is. Szóba jött Cseh Tamás, Churchill, Dienes András, Petőfi és egy nyugdíjazott orvosprofesszor is, de megtudtam azt is, hogy meddig érdemes írni egy önéletrajzot és hogy mi a versírás titka, viszont kíváncsi maradtam azzal kapcsolatban, hogy milyen volt élni a 70-es években. Bereményi bölcs, tapasztalt, de nem kevésbé jókedélyű, és végtelenségig emberi.

Mik azok a dolgok, amiktől valaki íróvá válik, ön mikor érezte magát először annak?

Hát én csak a magam példáját tudom. Először is én nagyon sokat olvastam még mielőtt az elemiben megtanultunk volna, már előtte három-négy évvel tudtam, és több könyvet is kivégeztem mielőtt az iskolát elkezdtem volna. Ez zavart is engem a későbbi iskolai első elemista írástanulásban, mert olvasni jobban tudtam, mint írni, zavart a betűk megtanulásában. Utána is folyton olvastam felnőtt könyveket is már kisgyerekkoromban.

Aztán mikor egyetemre kerültem – előzőleg írtam két verset titokban, az egyik megjelent az iskolai lapban első éves gimnazista koromban –, akkor egy évfolyamtársam megmutatta nekem a gépelt novelláit, és megkérdezte, hogy én is írok-e, mert szerinte én írok, mondta. Minthogyha szuggerált volna. Erre én azt hazudtam, hogy igen, én is írok. Mondta, hogy akkor mutassam meg, én meg mondtam, hogy kell egy kis idő hozzá.

Valamikor két-három nappal későbbre megbeszélte velem az Astoria aluljáróba, hogy találkozzunk, addigra kellett nekem megírni a novellákat. Mikor kész lettem, akkor odaadtam az édesanyámnak, aki végzettsége szerint gépíró volt, és legépelte nekem. Úgy vittem oda az Astoria aluljáróba, és ott helyben el is olvasta ez az évfolyamtársam. Ez egy szombat délután volt. Azt mondta, hogy nagyon jó írás, és azért kért tőlem mostanra egy találkozót, mert szombatonként egy fiatal írókból álló társaság szokott a Bródy Sándor utcában egy lakáson gyülekezni, ez a fix napjuk, és akkor menjünk fel és mutassuk meg az én novellámat, mert ő ennek a társaságnak a tagja. Odamentünk, és ott hat-hét fiatal kezdő író együtt rögtön el is olvasta, úgy, hogy összehajoltak a papírlapok fölött. Azt mondták, hogy nagyon jó, és mindjárt íróvá avattak engem. Így kezdődött.

Ön nagyon pontosan fel tudta eleveníteni ezt a több mint ötven éves történetet. Egy író életében mennyire játszik fontos szerepet a jó emlékezőképesség?

Egy memoárt írtam nemrégiben az életem első tizennyolc évéről, és csupa olyan van benne, amire emlékeztem. Néhány olvasó azt mondta, hogy ők nem emlékeznek arra az életkorukra ennyire. Én azt mondtam nekik – és valószínűleg nem tévedtem –, hogy azért nem emlékeznek, mert nem akarták megírni, de ha el kezdenék írni, akkor az eszükbe jutna. Tehát az emlékezőtehetséget felébresztheti az írás, és ugyanakkor nyilván nagyon fontos dolgok ki is maradnak. Én hiszek abban, hogy ha emlékszik valamire az ember, arra nem véletlenül teszi. Annak jelentősége van, hogy miért épp ez marad meg az emberben, és az nem. Az jelentéktelen dolog, amire az ember nem emlékszik, bármennyire fontosnak is tűnik a maga idejében.

Ön szerint mennyire fontos a művészi pályán a tehetség, ez-e a legfontosabb erény a sikeresség eléréséhez?

Hát jó, hát jó, ez egy nagyon tág fogalom, a tehetség. Mert miben tehetséges. Abban, amit ír, vagy abban hogy a jellemét is be tudja vetni? Tehát, hogy elfogulatlan, szigorú kritikája legyen? Nagyon sok mindent jelent a tehetség ebben az esetben. Annyiban a tehetség a legfontosabb, igen. De ha az eredetiség is a tehetséghez tartozik, akkor még inkább. Eredetinek is kell lenni, önmagát kell felfedeznie annak, aki létrehoz valamit, önmagát kell felfedeznie munka közben, és önmagával is tudnia kell bánni. A saját jellem is munkaeszköz.

Volt-e arra példa, hogy vegyes érzelmekkel tekintett vissza egy korábbi munkájára, legyen az novella, regény, dalszöveg?

Túlságosan kritikusan?

Igen, mennyire hajlamos az önkritikára?

Aha, ez jó kérdés, mert most állítottam össze egy kötetet a régi novelláimból – mert én novellákkal kezdtem, és aztán abbahagytam valami tíz évre az írást, mert nem tetszett nekem az írói lét, korabeli írónak lenni nem volt kedvem, elmentem másfelé. Aztán visszatértem, mint egy tékozló fiú. Most gyűjtöttem össze a régi novelláimat.

Ez az *Azóta is élek*?

Azóta is élek címmel, igen. És azt hiszem időrendi sorrendbe rendeztem őket. Volt olyan, amit ebben az évben írtam, viszont nagyon régi, több évtizeddel ezelőtti első novellák is vannak benne. Végül is aztán huszonegy írás került bele, Összegyűjtött elbeszélések alcímmel jelent meg. Kettő novellát hagytam csak ki, az egyik az teljesen jogos volt, a másikat viszont azóta keservesen megbántam, mert most már nagyon jónak tűnik. Pedig amikor először olvastam, akkor csapnivalónak éreztem, de azóta nagyon-nagyon bánom. Hogyha lesz utánnomása ennek, ha elfogy az első kiadás, akkor beleteszem még azt a novellát.

Mit talált benne először rossznak, végül miért bánja?

Mert másodszor elolvasva kiderült, hogy amit én modorosnak tartottam, ami miatt kiostáltam, az egyáltalán nem modoros, hanem nagyon eredeti hang. Szóval így van valahogy ez a dolog, de az összes többivel nyugodt vagyok, jól válogattam.

Ugyanazt az érzést váltja-e ki ennyi idő után is egy új kötet megjelenése, mint kezdetben? Egyáltalán mi az érzés?

Mindig elfogódottság. Mindig, mindig. Olyan, minthogyha az ember hiányos öltözetben kilépne egy színpadra.

Ön írt dalszövegeket, regényeket, novellákat, forgatókönyveket és rendezett filmet. Az utóbbi időben korábbi munkái közül melyik hozta leginkább izgalomba?

Hát soroljam?

Hát akár.

Akkor azt mondanám, két filmem hozott leginkább izgalomba. Azok, amiken érzem, hogy fennmaradnak. Igen, van egy ilyen költői mondás, hogy az idő áll és rostál egyre. Azt tudja, hogy hogy kell rostálni? Látott már rostálni?

Igen.

Állnak az asszonyok, ők szoktak rostálni, és így jobbra-balra mozgatják a rostát.
(Bereményi Géza felesége: Szitálnak!)

Olyan mintha szitálnának. Na most, az idő áll és rostál egyre, mondja a költő, és ami fennakadt a rostán, az ez a két film az általam rendezettek közül.

Ez melyik kettő?

A *Tanítványok* című első rendezésem, amit én is írtam, és az *Eldorádó* című film, amit szintén én írtam és én rendeztem. És van még egy nagysikerű film, amit én írtam, de nem én rendeztem, de tulajdonképpen a forgatókönyv minősége miatt lett nagy sikere, ez a *Megáll az idő*, de azt nem szeretem a rendezésbeli modorosságok miatt, amit a nézők viszont nem vesznek észre. Nem szeretem, de tudom ugyanakkor, hogy nagyon jó minőségű.

A józan megítélése a munkájának, ami részben saját filmje, a *Megáll az idő* rendezése kapcsán jött most fel, az más műfajokban is jelen van önnél?

Igen, igen, mindenhol. Nekem kell megállapítanom, hogy milyen minőségű, amit csinálok, és van, amikor csak később tudom értékelni, ha már eltávolodott. De van, amikor már szinte a megszületés pillanatától tudom, hogy ez jó vagy rossz. Ha rossz, akkor kidobom.

És ha más munkáit hallja, vagy olvassa, azzal kapcsolatban mennyire kritikus, milyen dolgokat vesz észre, milyen szemmel néz rá?

Úgy, mint az olvasó, hogyha írásról van szó. Úgy, mint egyéb olvasó. Rálátása van, elfogulatlanul nézi az ember. Elfogulatlanabb vagyok, és van, amikor idő kell a saját magam munkájával, hogy elfogulatlan legyek. Áh, de hamar lehet tudni!

Mi motiválja önt a hetvenes éveiben, milyen célokat tud kitűzni maga elé?

Most újra visszatértem, mint tékozló fiú az irodalomhoz, és irodalmi céljaim vannak. Írtam egy memoárt Magyar Copperfield címen, életem első tizennyolc évéről, és arról most már eldőlt, hogy jól sikerült. Nem gondoltam volna. Mikor megírtam és leadtam, akkor nagyon gyorsan megjelent, most már rövid a nyomda átfutási idő. Amikor bementem a kiadóba, akkor az igazgatónő elém jött a folyosón, és azt mondta, hogy nagyon-nagyon jót írtál. Én őszinte csodálkozással azt mondtam, hogy „*tééényleg?*”, mert nem tudtam addig, hogy milyen, még nem távoldott el eléggé. Valószínűleg kellett a mások véleménye is hozzá, mert regény volt, valami négyszázötven oldalas, egy hosszú regény, de még frissen adtam ki a kezemből. Hamar megjelent. Ennek a folytatását szeretném megírni, az egyetemi éveimet, a huszonéves koromat, tizenkilencetől huszonöt éves koromig, amíg meg nem jelent az első novelláskötetem, körülbelül addig.

Szeret-e egyébként ön nosztalgiázni? Hogyan írná le ezt az 1970-es évek eleji hangulatot? Más volt-e akkor élni, miben volt más?

Ez egy életkori kérdés. Elsősorban azért volt más, mert én akkor voltam fiatal, és minden életkorban más a világ. Az, hogy az szerencsés korszak volt, vagy nem, jobb volt-e akkor, mint most, erre nem tudok válaszolni, mert ez teljesen szubjektív. Hiába más volt a politika akkor, meg a társadalmi viszonyok, annyira átszínezi az, hogy milyen életkorú az ember. Az volt az én ifjúságomnak az ideje! Később a felnőttkor, férfikor, az egészen más történet. Nem tudom. Nem véletlen az, hogy az ember igazából sikeres életrajzot csak a munkás

hétköznapiok kezdetén tud írni magáról, mikor kialakulófélben van még. Az már értéktelen, ha a munkával eltöltött idejét írja meg, mert az már vagy dicsekvés, vagy karriertörténet. Azok, akik az életrajzukat tovább írják a munkával eltöltött időt is beletéve, azok tehetségtelen emberek, észrevettem. Dicsekszenek, önmagukat akarják igazolni, nem arra való az önéletrajz. Arra való, hogy a kialakulását mutassa meg az embernek. Ezt én kitapasztaltam. Egy idős, nagyon sikeres, nagyszerű orvosprofesszor nyugdíjban volt már, aggastyán volt, amikor azt mondta nekem, hogy a gyermekkor nagyon hosszú visszatekintve az életre, az ifjúkor, fiatalkor nagyon hosszú, de amikor az ember belép a munkahelyére, akkor az első munkanap végeztével, ha kilép onnan, estére kiderül, hogy nyugdíjas. Egészen másképp tagolja a munka az időt. Ha megéri a nyugdíjat, az megint hosszú lesz. Nem is szokták azt megírni, hogy sikeres orvosprofesszor voltam-e vagy nem. Az nem érdekli az olvasót, az nem szépirodalmi téma.

Egy politikus megírja, például Churchill az önéletrajzát. Az azért van, mert a politikai eseményeket írja meg, amiben ő részt vett. De az nem szépirodalom. Bár nagyon jó minőségű, nagyon jó író volt a Churchill, de nem szépirodalom. És még irodalmi Nobel-díjat is kapott érte! Tévedés! Nem érdemelte meg, pedig kitűnő író.

A Magyar Copperfield folytatásban taglalt időben találkozott Cseh Tamással is.

Igen, körülbelül a tájt ér majd véget a regény, igen. Mikor én szakítottam az irodalommal éppen, és találkoztam vele, és fölajánlottam neki, hogy ír nekik dalszöveget, nagyon elcsodálkozott, mert eszébe se jutott volna, hogy énekeljen, vagy, hogy magyar szöveget énekeljen.

Hogy sikerült mégis rávenni, hogy alakult ez először ki?

Úgy, hogy tudtam, hogy dallamai vannak, másnapra megbeszéltük a találkozót az ő kölcsönlakásán, és akkor mondtam, hogy mutasson dallamot. Mutatott dallamot, és én szinte az élőbeszéd sebességével írtam rá egy szöveget. Akkor mondtam, hogy mutasson egy másikat, és arra is gyorsan írtam egyet. Visszaénekelte, és elcsodálkozott. Ezt én kihasználtam, és mondtam neki, hogy akkor én ide szeretnék költözni, mert rossz az albérletem. Akkor már megint bizalmatlan lett. Mint kiderült, azt hitte, hogy rendőrségi besúgó vagyok, olyan, aki rá vagyok állítva, mert volt már ilyen dolga előzőleg. Március 15-i tüntetésen és hasonlókon vett részt, és rendőrségi ügyei lettek ebből. Úgy gondolta, hogy egy rendőrségi spicli vagyok.

Önnek mennyire voltak egyébként rendőrségi ügyei abba az időszakban?

Ezt az önéletrajzomban is megírtam, nekem tizenöt éves koromban, harmadik gimnázium utáni nyáron volt a legsúlyosabb rendőrségi ügyem, szóval igen, volt. Ki akartak csapni, csak az volt a szerencsém, hogy akkor már éppen nem úgy volt, hogy a rendőrség foglalkozott ezzel – nem is tudom jól mondani ezt a jogi helyzetet –, minden esetre az iskola igazgatójára bízta azt, hogy eltanácsoljon engem. Értesítették, hogy alapos gyanúja van annak, hogy én betöréses lopásban vettem részt, ami nem volt igaz. Hatalmas szerencse, hogy az iskolaigazgatóm az egy olyan ember volt, aki inkább hitt nekem, mint a rendőröknek.

Az előbb említett gyors dalírási folyamat a későbbiekben is ezzel a sebességgel történt?

Igen. Persze. Én nagyon gyorsan írok dalszöveget, mert a zenéről eszembe jut, a téma is, meg minden. Eleinte nem értettem ezt a képességet, majd rájöttem, hogy az prózáírás is ilyen.

Hogyha megtalálja az ember a megfelelő ritmust, akkor maguktól jönnek a szavak. A költőkről mondják, és magukról is állítják, hogy járkálnak versírás közben, ami a ritmus keresése miatt van. A ritmus hozza elő a szavakat. Ez a titok a költészetben. És ami köze van a prózáírásnak a költészethez, az a ritmus. Van prózai ritmus is, és költői ritmus is. Nem véletlen ugye, hogy a sámánok is dobolnak, dobolnak, és úgy révülnék. Így hívják, ez a sámán szakszó: révül a sámán.

Az ilyen módon előbukkanó szavak azok értékesebbek, mint a kimódolt, precíz mérnöki munkával létrehozott, összeállított szövegek.

Ennek ellenére volt-e arra példa, hogy törekedett valamire egy dalszöveg megírásakor, előfordult-e, hogy már korábban megfogalmazódott önben egy téma?

Mindig a ritmus volt az, ami a témát megpendítette. Azt folytattam és bonyolítottam végig, ez a dalszövegírás sémája legalábbis nálam, de volt olyan, hogy szerettem volna egy témát feldolgozni. De jó lenne ezt dalszövegben megírni! De sose tálaltam olyan dallamot, ami megfelelt volna annak a lírai gondolatnak, amit én kifejteni szerettem volna. Olyankor azt félretettem. Összegyűlt három-négy ilyen is. Egyszer csak azonban volt egy dallam, amire végre meg tudtam csinálni egyet.

Például nagyon szerettem volna Petőfiről írni egy dalt, mert nagyon jó témának tartottam őt. Egyszer csak egy dallamot mutatott a Tamás, és akkor éreztem, hogy na, erre lehetne, ez hozzáillő, de akkor még nem tudtam, hogy hogy tudnám Petőfi lényegét összeszedni. Elkezdtem, és rájöttem arra, hogy a dallam olyan, hogy a Petőfi halálát kéne bemutatnia, hogy ő egyes szám első személyben mondja el a saját halálát. *Petőfi halála* a címe annak a dalnak. Valahogy így szól:

*Fehér zubbonyban,
sötét nadrágban az úton futok,
hátam mögött,
vive la republique - két ló dobog.
A hátam mögött
vashegyek futó célra hajlanak,
dzsidája végét
kengyelbe akasztja a két lovas.
Most...szembefordulni...
Vive la...szembefordulni...*

Rájöttem, hogy Petőfi lényegét úgy tudom kitalálni, hogy a szembefordulás legyen a lényege. Úgy folyik tovább a második versszak, hogy:

*Fehér zubbonyban - utolsó ruhám -
kengyelbe akasztott dzsidák előtt
- vive la republique -
szembe velem - vive... - lovak dobognak
és senki sem...*

*Nem, ne, csak így ne!
Hogy nem látja senki, nem így akarom!
Szembefordulni...
Nem látnak, nem tudják... csak dobogás...*

*Hisz nem is látják,
senki sem látja, hogy szembefordulok!
Így szűrnak belém
- vive la republique - így szűrnak belém.
Senki... lovak dobognak...
Nem, ne így legyen - vive la...*

Mind a két versszakban van egy állítás. Először szembefordulni a lényeg, a másodsor pedig, *hogy „de hát nem látja senki, hogy szembefordulok, ne így legyen, vive la!”* – és ezzel szakad meg. Ez egyébként akkor jutott eszembe, hogy erről kéne írni, mikor olvastam a Dienes András nevű történelmet, aki rekonstruálta a segesvári csatát, Petőfi halálát. Azt állította, hogy ott volt egy holttest, amit egy arra lovagló vitt a csata után, és az biztos Petőfi volt, a mellkasán voltak szúrt sebek. Tehát akkor ezek szerint szembefordulva futott el a lovasok elől, szembefordult velük, és úgy kapta a sebesülést, gondoltam én. Utána kiderült, hogy nem! Nem biztos, mert mikor leszúrták hátulról, akkor még beledöfhettek néhányat. Aztán lehúzták a csizmáját, és a zubbonyát, mert fehér zubbonyban volt utoljára. Félmeztelen és csizma nélküli nadrágos holttestet láttak szúrt sebbel a mellén, és nyilván a hátán. Mind ezt meg lehetett írni dalszövegben. Ez például egy olyan téma, amire vártam körülbelül két-három évig, amíg elő nem bukkant egy dallam, amiről eszembe jut ő.

Mennyire emlékszik a saját szövegeire, mennyire tudja idézni őket? Csak azért kérdezem, mert az imént szóról szóra mondta fel a Petőfi halálát.

Többnyire kívülről tudom az összest. Nem az összest, van, amiből már elfelejtettem pár sort, de az elejét mindegyiknek tudom, bármikor elszavalom. Nem tudom miért, biztos azért, mert sokat hallottam, nem mintha otthon hallgatnám, csak előadásokra jártam, hogy a sorrendeket ellenőrizzem.

Önök egyébként az-e a zenei világa, amit Cseh Tamás dalai képviselnek, azt a zenét szereti-e?

Nem! Nem feltétlen. Illetve nem is, és igen is, mert másnak is írtam dalszöveget, és volt olyan, amelyik értékesebb volt, mint a Tamás, de összességében a Tamásnak írt dalszövegek a legértékesebbek. Az elbeszélőbb jellegű, amit én neki tudok írni, amit ő zenéjének a ritmusvilága idéz elő.

Hogyan sikerült önnek átvészelnie a rendszeres közös munkájuknak a végét, majd Cseh Tamásnak az elvesztését?

Egyszer én fölmondtam a szolgálatot, amikor már nagy sztár lett a Tamás, és akkor hét évig nem írtam neki dalszöveget. Utána pedig visszatértem – megint a tékozló fiú esete – és akkor megint, újabb sorokat írtam. A műsoroknak a sorrendjét is én állítottam össze, én dramatisztáltam. Ő énekelt, ő alakította a dalokat, meg a zenéjüket szerezte. Nem gondolta volna, hogy olyan szavakat idéz elő az ő zenéje, mint amit én írtam. Elfogadta. Egyetlen egy kifogása volt, hogy amikor rajongó lányok körbevették egyszer, – fültanúja voltam – és mondták, hogy milyen furcsák a szerelmi dalok, szóval a fiú-lány viszonyról szólóak, a Tamás élénken elkezdett tiltakozni, hogy „*ezek nem az én nőim, ezek a Géza női*”, mint egy azt ígérve, hogy ő vidámabb, kedvesebb és szebb szerelmi életet tud élni, mint a Géza. Ez volt az egyetlen, amit megtagadott, az összes többit vállalta.

Mennyire tekint másként a művészetre most, mint korábban? Mit jelent ma önnek az irodalom?

Egyre mélyülök, egyre mélyülök, egyre tudatosabb vagyok. Ami nem jelent feltétlenül pozitívumot, nem feltétlenül erény. Az előbbi igen, de a tudatosság az nem.

Milyen tanácsokat tud adni a most pályakezdő íróknak?

Először arra gondoltam, hogy azt a tanácsot adom, hogy a kitartónak kell lenni vagy szívósnak, de aztán arra jöttem rá, hogy az meg begörcsölsz vele. A lazaságot sem szabad elveszíteni. Nem tudok tanácsot adni, nem merek. Mindenki saját maga járja végig. Létezik olyan kérdés, amire az ember nem tud válaszolni, nem?

Velek Domonkos